

Čávátka tachtěte suvel aneb lexikální romismy ve „světském“ argotu

René Starhon

Čávátka tachtěte suvel or the Romani elements in the Czech Carnies (Showpeople) argot

An argot is a secret language used by various groups to prevent outsiders from understanding their conversations. Romani knowledge among non-Romani is very rare, so the Romani language, being incomprehensible to a person belonging to the majority population, is a source of material for argots. This article focuses on the specific speech of semi-itinerant Czech funfair providers and traders, entertainer minorities etc. Part of the study is an analysis of authentic text using the example of a fairy-tale and two songs recorded during fieldwork.

Keywords:

Travellers, showpeople, argot, Rotwelsch, Romani, para-Romani, Gypsy

ÚVOD

Za lexikální romismy považují slovní přejímky, jejichž bezprostředním zdrojem je romština a zároveň deriváty přímých přejímek z romštiny. Je celkem logické, že v argotech romismy suplují poptávku po materiálu, který je nesrozumitelný běžnému mluvčímu z majoritní populace, protože znalost romštiny mezi ne-Romy je velmi vzácná. Tento jev se netýká pouze argotu českého, lze se domnívat, že k přejímkám dochází tam, kde je kontakt s jakoukoliv varietou romštiny (srov. např. Matras 1998). V následujícím textu se budu blíže věnovat specifické mluvě „světských“, kterou chápu jako argot, tedy typ sociolektu s kryptickou funkcí. Nabízí se, samozřejmě, i označení slang, ale zásadní rozdíl mezi slangem a světským argotem vidím v procesu získávání jazykových kompetencí a osvojování si jeho funkce. Zatímco slang se často pojí primárně se sférou zájmů nebo pracovním odvětvím, u světského argotu je potřeba zahrnout i rodinné prostředí a uzavřenost skupiny. Navíc, v minulosti byli světští vždy chápáni jako lidé pohybující se na hraniční rovině společenských konvencí, tedy v jakési marginální zóně, kterou sdíleli společně s Romy, jejímž společným znakem bylo kočování. Byli proto předmětem zájmu nejen etnologie, ale i kriminologie. V této souvislosti by bylo lépe označit světskou mluvu za historický argot, jehož kryptickou funkci můžeme považovat za anachronismus, nicméně, domnívám se, že jeho skupinově identifikační funkce zůstává. Současně s identifikační funkcí se uplatňuje i funkce vymežující, kdy malá až žádná srozumitelnost výrazů mimo skupinu ji vymezuje vůči ostatním skupinám. Z pozice sociolingvistiky je u každého sociolektu tato funkce klíčová. Hovořím-li ovšem o „světském argotu“, nemám tím na mysli tzv. „cirkusácký slang“, který považuji za profesní mluvu, dokonce s mezinárodním přesahem, tedy slang v pravém slova smyslu.

ROMISMY V ČESKÉM ARGOTU OBECNĚ – GENEZE ZÁJMU A STUDIA

Základním pramenem ke studiu českého argotu¹ konce 18. a začátku 19. století je práce Antonína Jaroslava Puchmajera (1769–1820) *Romáňi Čib, das ist Grammatik und Wörterbuch der Zigeuner Sprache, nebst einigen Fabeln in derselben. Dazu als Anhang die Hantýrka oder die Čechische Diebessprache*, která vyšla krátce po jeho smrti v roce 1821. K této práci je připojen první slovníček české hantýrky.² Puchmajer zde zdůrazňuje rozdíl mezi romštinou a českým argotem zlodějů a kramářů. Slovník obsahuje 414 slov českých a 22 slov převzatých z německé hantýrky (německo-židovské). Některé výrazy se dochovaly dodnes a některá slova jsou i součástí světské mluvy. Pro příklad uvádím slova používaná v běžné hovorové češtině: *bašta* — jídlo, *čára* — cesta (silnice), *flákota* — maso, *hakovka* — práce, *hakovat* — pracovat, *prkenice* — peněženka, *šplichovnice* — puška, *šťárka* — prohledávání, nebo *talíř* — tisícovka. Zároveň se objevují slova, která se dodnes používají v mluvě světských: *cink*³ – tajné znamení, *fábián*⁴ — hlad, *chmatač*⁵ — zloděj.

V roce 1902 vychází v časopise *Český lid* práce nazvaná *Tajná řeč („hantýrka“) zlodějův a šibalů*⁶ od Karla Judy. Z celkového počtu 296 slov je téměř polovina (131) výrazů jiná než ve slovníku Puchmajerově. Slovník vychází ze zápisků soudních úředníků, a kromě slovní zásoby obsahuje i řadu úryvkovitých rozmluv. Kromě výrazů kriminálního argotu, které se dochovaly dodnes, obsahuje i první slova přejatá z romštiny, jsou to slova *čór*, *gráj*, *žukl*, *jambora*.

První obsáhlejší práce na téma českého argotu je disertace profesora Františka Bredlera (1886–1942) s názvem *Slovník české hantýrky (tajné řeči zlodějské)* z roku 1914. Bredler zpracoval všechny dostupné slovníky, a kromě rozsáhlé předmluvy je doplnil o více než 100 dalších výrazů. Jeho soupis českého argotu obsahuje více než 1000 slov. Podstatné je, že v tomto slovníku se již vyskytují výrazy přejaté z romštiny v daleko větší míře, proto nemá smysl uvádět jejich příklady.

Pro potřeby četnictva vydává v roce 1937 Jaroslav Podzimek svůj slovník pod názvem *Slovníček „světská hantýrka“*. Podzimekův slovník je sestaven na základě terénního sběru na pražské periférii, v okolí Libáně na Jičínsku a jeho výsledkem je první obsáhlý slovník čistě světské mluvy, pro potřeby kriminalistů. Pozoruhodné je, že Podzimek poprvé použil slovo „světský“.

-
- 1 Pro níže uvedené studie je typická terminologická nejednotnost. Zatímco česky píšící autoři používali výrazy jako *hantýrka*, *tajná řeč* nebo *žargon* (pojem *argot* ještě nebyl součástí terminologické výbavy), u německy píšících autorů se setkáváme s označením *Gaunersprache*, *Rotwelsch*, *Jargon*, *Kundensprache*, *Schelmenrede* (srov. Bredler 1914: 10).
 - 2 Z německého slovesa *hantieren*: 1. rukama dělati; 2. vykonávat; 3. provozovat živnost, vést obchod, dále *der Hantierer* = obchodník; *die Hantierung* = zaměstnání, provozování; obchod, výkon. Podle tohoto výkladu by tedy slovo *hantýrka* znamenalo ironické označení zlodějského obchodu a zločinné činnosti těch, kteří jí při vzájemných stycích používají (srov. Oberpfalcer 1927: 177).
 - 3 Součástí cirkusového slangu, povel při drezůře zvířat.
 - 4 Viz analýza souvislého textu „míhám bárovnyho fába“.
 - 5 Viz analýza souvislého textu „chmátňi si kousek máříčka“.
 - 6 Zápisky p. Frant. Vanička, náměstka c. k. státního zástupce v Hradci Králové.

K lidem „světským“, tj. světem jdoucím či kočovným, počítáme loutkáře, komedianty, majetníky zábavních podniků, koňské handlíře, brusiče a tuláky. Ti vytvořili hantýrku, lišící se značně od zlodějské, zejména velikým počtem slov, přejatých z jazyka cikánského. Doposud nebyla slovní zásoba této hantýrky sebrána ani vydána. Podnikl jsem tuto práci v letech 1934—1936, sbíraje materiál u všech svrchu jmenovaných kategorií světských lidí, a to jednak na pražské periferii, jednak v okolí Libáně na Jičínsku aj ... (Podziměk 1937: 5).

Nespornou kvalitou Podzimkova slovníku je, že autor uvádí u většiny slov jejich etymologický původ a zároveň odkazuje na synonyma.

Předposlední prací, o které bych se chtěl zmínit, je kniha Jaroslava Suka — *Několik slangových slovníků*, z roku 1993. Jedná se, alespoň z mého pohledu, o mimořádně kvalitní práci. Suk se zamýšlí nad vztahem argotu a slangu a nechybí ani rozsáhlá lingvistická a sociolingvistická analýza. Základní materiál byl získán v období od konce roku 1969 do konce roku 1971 a postupně byl doplňován až do počátku roku 1980. Kniha je rozdělena na pět základních slovníků. Jedná se o 1. Současný český kriminální slang a světský argot, 2. Slang chartistů, 3. Slang profesionálních řidičů, 4. Slang teplárenských zaměstnanců a 5. Vojenský slang. Nejrozsáhlejší je slovník kriminálního slangu a světského argotu, který obsahuje vedle frazeologismů a přezdívek na 870 slov. Světské výrazy, které nejsou v kriminálním slangu obvyklé, jsou zahrnuty ve *Slovníku světštiny mimo kriminální slang* (jedná se o 34 výrazů doplněných o 27 slov z článku npor. Šturmy z roku 1959 / Šturma 1959/).

Na konci výčtu slovníků a prací, které se věnují sběru a zkoumání argotu a slangu stojí rozsáhlá kniha Jana Huga s názvem *Slovník nespisovné češtiny*. Toto dílo je syntézou všech výše zmíněných publikací a více než dvacetileté sběratelské a rešeršní práce autorského kolektivu. V roce 2009 vyšlo již třetí vydání a obsahuje úctyhodných 17 000 hesel. Slovník má za cíl popsat historii slov a jejich etymologii a obsahuje i slova již neužívaná nebo postupně mizející.

ROMISMY VE „SVĚTSKÉM“ ARGOTU

Jiří Lípa ve svém článku *Poznámky k otázce cikánských prvků v českém argotu* (Lípa 1960) hovoří o jazykové asimilaci českých cikánů (sic.) v období před druhou světovou válkou a existenci tzv. „cikánské hantýrky“, která si z romštiny ponechala jenom zbytky. „Tomuto jazykovému útvaru říkají tito cikáni hantýrka, stejně jako argotu necikánů, avšak prohlašují, že tyto dvě hantýrky jsou navzájem odlišné“ (Lípa 1960:50). Autor dále uvádí příklady „necikánské“ hantýrky, které jeho informátoři nepovažují za součást cikánské hantýrky a zároveň příklad výskytu necikánských argotických výrazů v cikánské hantýrce. Tento fakt, na který Lípa poukázal, tj. existence argotu používaného zřetelně vymezenou etnickou skupinou, oproti široce pojímané sociální skupině „lidí světem jdoucích“ vyvolává kritičtější pohled na Podzimkův slovníček „světské hantýrky“. „Já jsem se u potulných necikánů dosud nesetkal se znalostí takového množství cikánských slov, jaké obsahuje Podzimkův slovníček. I když ovšem taková znalost není zcela vyloučena, je velmi pravděpodobné, že někteří Podzimkovi

informátoři byli „čeští cikáni a že část materiálu je jejich hantýrka“ (Lípa 1960: 52). Zde je potřeba podotknout, že od tzv. Podzimkova slovníčku z roku 1937 se nikdo intenzivněji sběrem „světské“ hantýrky pravděpodobně nezabýval. Výjimkou je text npor. Šturmy z roku 1959, kterým doplnil již existující Podzimkův slovníček o 27 slov a publikace Jaroslava Suka, která byla dokončena v roce 1980. V této nezměněné podobě se světský argot traktuje v dalších slovnících a oblast zájmu se soustřeďuje spíše na vězeňský slang, který ze světské hantýrky přejímá úctyhodný počet výrazů. Lze se proto oprávněně domnívat, že světská hantýrka je prostředníkem výskytu lexikálních romismů ve vězeňském slangu (srov. Suk 1993). K lexikálním romismům ve světské hantýrce se také vyjadřuje jeden z respondentů výzkumu Jany Horváthové (2005):

Pozor, voni světský maj tydlety slova. Máro nebo kam tachtíš, jo, gádžo, chalovat. Protože se světským já se normálně domluvim. Vona ta naše česká romština je ve skutečnosti světština. Já neumím mluvit slovensky romanes. Já řekněme bych nemoh mluvit řekněme se slovenskym Romem, kerej mluví plynule. Já rozumim každý desátý slovo, ale s tím světským normálně vím ty slova všecky. Rať — krev, murad' — břitva, jo, papiň — husa, kahni — slepice, takovýhle slova to jo, to není ale plynulá řeč ta světská. Ta světská to je takzvaně komediantská řeč, hantýrka no. To mluvěj ted i v Brně, říkaj lóve Brňáci“ (Horváthová 2005: 72).⁷

ANALÝZA SOUVISLÉHO TEXTU, PRAKTICKÉ UKÁZKY

Text, který předkládám a budu analyzovat, je přesnou transkripcí mluveného projevu osoby, kterou můžeme považovat za příslušníka jedné ze socioprofesionálních skupin světských. Zvukový záznam byl pořízen na magnetofonový pásek okolo roku 1960 při příležitosti rodinné oslavy a mluvčí je i autorem textu. Je velice nepravděpodobné, že by autor vycházel z Podzimkova slovníčku a vzhledem k délce a počtu použitých výrazů považuji tento záznam za jeden z mála autentických textů čistě světské mluvy, tj. bez vlivu vězeňského slangu. Zajímavý je i kontext nahrávky, protože mluvčí se v podstatě parodováním mluvy vymezuje vůči jiné socioprofesionální skupině světských,

7 Tvrzení, že česká romština je ve skutečnosti světština, je samozřejmě mylné, podobně jako slučování brněnského „hantecu“ se světskou hantýrkou na základě několika slov (*lóve*), která jsou všeobecně známá a používaná i v rámci nespisovné češtiny.

8 Navzdory faktu provázanosti „světských“ rodin, kdy v rámci jednoho rodu můžeme najít zastoupení více „světských“ profesí, lze v souvislosti s vnitřní stratifikací hovořit o třech základních sociálních skupinách, připomínajících „kastovní“ systém. Na rozdíl od kastovního systému jsou ale tyto skupiny prostupné. Otázkou je, zda jsou tyto profesní skupiny aktéry vnímány v hierarchickém vztahu. Na základě výpovědi několika respondentů se přikláním k názoru, že ano, přičemž klíčem k určení, ke které skupině se rodina nebo jednotlivec počítá, je způsob obživy. Každá rodina ale může být součástí velkého rodu, v rámci, kterého se jednotlivé větve diferenciaci profesně profilují. Z pozice outsidera se jeví jako nejprestižnější profese takové, které jsou na hranici poskytování zábavy a „vysoké kultury“, respektive, k jejichž úspěšnosti je nutné zaujmout „diváky“. Do této skupiny lze

kteřá tuto hantýřku běžně používá. Tento fakt vyšel najevo až během rozhovoru, vedeném v roce 2012, do té doby jsem se naivně domníval, že se jedná o jakýsi „folk-lór“. Audiozáznam jsem poprvé slyšel již okolo roku 1988 a vzhledem k faktu, že jsem v té době znal dost světských výrazů a několik písní, nebylo těžké se text naučit na z paměť, a proto jsem tuto „pohádku“ občas vyprávěl v restauračních zařazeních pro pobavení přátel (podobně jako její autor). V roce 2002 moje vyprávění zaznamenal lingvista Daniel Řehák na diktafon a text i obě světské písničky později vyšly v časopise *Souvislosti*. Musím se ale přiznat, že určité části textu jsem za ta léta zapomněl, a proto jsem si některé detaily vymyslel, ale tak, abych zachoval smysl vyprávění. Z tohoto důvodu je potřeba zdůraznit, že následující ukázky jsou přesnou transkripací původního zdroje, tj. audio záznamu z roku 1960, budou se proto nepatrně lišit od dosavadních publikovaných verzí.

Hanyky o kracaváčku a devlínekovi

Tyčil jek půro jaunerák se svojí můšínkou. Co míhali, vkydli čávatům a zůstal jim jen mikrej talánek a mikrej janováček. Tachtivali mangelit. Přitachtěj jeku z mangelky, počítají máriček a grantičky, a tu se objeví před talánkem šedivý púráček a štumfoval: „Mangelím vás, vkydňte mi mikro márička, míhám bárovního fába.“ Jauneráčkové odštumfli: „Klabej púráčku, my tíháme sami mangelávy.“ Ale tu míháš, chmátni si kousek márička, nachaluj se půrovnej křapíčku, gádže by ti to nevkydli. A tady míháš jek grantiček a opul si trochu brebenty abys nezmulasil. Púráček se nachaloval a nachmelil, utřel si muji a štumfoval jaunerákum: „Devlínek vám to zaprejmuje a když jste tak klabý světský, štumfňte si tři tíhání a ukchéruju vám je.“ To doštumfoval a púrák okla. Púrák jaunerák koumá a hanykuje púriče „Dyk mího! On púráček mangeláv tyčí džá! Ať jsem věčně věkův zatracenej to tyčil devlínek!

Povídání o flašinetu a Pánubohu

Byl jeden starý komediant se svojí ženou. Co měli, dali dětem a zůstal jim jen malý vůz a malá harmonika. Chodili žebrat. Přijdou jednou z žebroty, počítají chlebiček a penízky, a tu se objeví před vozem šedivý stařeček a povídá: „Prosím vás, dejte mi trochu chleba, mám velikánský hlad.“ Komedianti odpověděli: „Dobrej staříčku, my sami jsme žebráci, ale tady máš, vem si kousek chleba, najež se starý brachu, sedláci by ti to nedali. A tady máš jeden peníz a trochu kořalky abys neumřel.“ Stařeček se najedl a napil, utřel si pusy a říká komediantům: „Pánbůh vám to zaplatí, a když jste takový dobrý světský, řekněte si tři přání a splním vám je.“ To dořekl a stařeček zmizel. Starej komediant přemýšlí a povídá stařeence: „Koukej mámo, stařeček žebrák je pryč! Ať jsem věčně věkův zatracenej, to byl sám Pánbůh! Stařenko, řekni si nějaké přání, Pánbůh nám je splní! Dobré!“ Stará jauneračka povídá: „Podí-

zařadit např. cirkusové akrobaty, kouzelníky a varietní performery. Jako druhou skupinu bych označil provozovatele technických atrakcí, kolotočů apod., které sice ještě zahrnují mezi poskytovatele zábavy, ale na rozdíl od první skupiny bez aspirace na produkci vyšší umělecké hodnoty. Úspěšnost je podmíněna participací „klientů“. Třetí skupina jsou stánkaři a prodejci pouťového zboží, zjednodušeně obchodníci, kteří neposkytují zábavu. Ekonomický zisk je podmíněn zájmem „zákazníků“ o nabízené zboží. Formální vzdělání nemá vliv na sociální mobilitu uvnitř skupiny ani není prestižní záležitostí.

Klabý! Půrice štumfni si nějaký tíhání a devlínek nám to ukchěruje! Láčo!“ Půro jauneračka štumfuje: „Dyk, abysme tak míhali klabej kracaváček na mangelku.“ Hop! A tíhal kracaváček v talánku. „Vchyndil jsem ti do muje, nemohlas, dylino, štumfovat něco klabějšího!? Kracaváček! Dylino! Bodejž by ti ho devlínek do chyndy vkydnul.“ Hop tyčil kracaváček v chyndě. „A nado míháme kchúlo! Dyby aspoň ta klika od toho kracaváčku tyčela z tvojí linkes chyndy ven.“ A hop, tyčela klika od kracaváčku z linkes chyndy ven. Už raději neštumfovali, a když tachťivali na mangelku, půrice zvedla sukni a jaunerák janoval. Kracaváček sice škutěl, ale janoval klabě a gádža granty vkydávali.

*Čávátka tachťete suvel,
váš vlastník tyčí mangel,
ve věrtě tíhá buto jantů,
a ty mu vkydnou buto grantů.
Čávátka tachťete suvel,
váš vlastník tyčí pandel,
fába nesmíháte míhat
a chalku musíte chtíhat.*

*Týhám jen jaunerák orma,
mikronkej talánek mám,
od gávy ke gávě fornuju talánek,
v kapse granty nemíhám.
Ten světskej život je dales,
tři dny jsem nechaloval,
a jak mi v žaludku kručí,
to ví jen Devlínek sám.*

vej, abysme tak měli pěknej flašinet na žebrotu.“ A hop, flašinet byl ve voze. „Nakadil jsem ti do huby, nemohlas, ty hloupá, říct něco lepšího!? Flašinet! Hlupačko! Bodejžd by ti ho Pánbůh do zadku vrazil.“ Hop byl flašinet v zadku. „A teď máme hovno! Dyby aspoň ta klika od toho flašinetu koukala z tvýho hnusnýho zadku ven.“ A hop, koukala klika od flašinetu z hnusnýho zadku ven. Už raději nemluvíli, a když chodili na žebrotu, stařena zvedla sukni a jaunerák hrál. Flašinet sice smrděl, ale hrál krásně a sedláci dávali peníze.

*Dětičky běžte spát,
váš táta žebrá,
v hospodě je hodně hostů,
a ty mu dají hodně peněz.
Dětičky běžte spát,
váš táta je zavřený,
hlad nesmíte mít,
a jídlo musíte chtít.*

*Jsem jenom chudý jaunerák,
malinkej vůz mám,
od vesnice k vesnici vozím vůz,
v kapse peníze nemám.
Ten světskej život je bída,
tři dny jsem nejedl,
a jak mi v žaludku kručí,
to ví jen sám Pánbůh.*

K analýze textu jsem použil *Slovník nespisovné češtiny* (Hugo a kol.) z roku 2009, který obsahuje data všech dostupných slovníků a měl by proto dát odpověď na význam, etymologický původ a výskyt jednotlivých výrazů v rámci jiných sociolektů (viz tabulka).

Vysvětlivky k tabulce:

svt — světský argot, plt — brněnská plotna, krm — věžeňský argot, arg — český argotický výraz, rom — původ z romštiny, hun — původ z maďarštiny, ger — původ z němčiny, hbr — původ z hebrejštiny, grk — původ z řečtiny

slovo z textu v původní formě	význam v češtině	základní tvar ve světšské mluvě	jazykový původ	tvar v původním jazyce	výskyt v jiných socio-letech	překlad
hanyky	povídání	hanykovat	arg, ger	hantieren	svt, plt, krm	1 — mluvit 2 — opovnovat, ve zlém odpovídat
tyčil	byl	tyčet	arg		svt, krm	1 — být 2 — být ve vězení
jek	jeden	jek	rom	jekh	svt	jeden
půro	starý	půro	rom	phúro	svt, krm	starý
jaunerák	světškej	jaunerák	ger, hbr	jauner, gauner	svt	potulný komediant, hudebník, světšský člověk
mušínkou	starou	mušínka	arg		svt	stará paní, babička
míhali	měli	míhat	arg	mí-ha-t	svt, krm	mít
vkydli	dali	vkydnout	arg		svt, krm	dát, dávat
čávatům	dětem	čávo	rom	čhavo, čhavoro	svt, krm	dítě, dětátko
mikrej	malej	mikro	grk, rom	mikro	svt, krm	málo
talánek	vůz	talánek	hun, rom	taliga, teluha	svt	vůz, dvoukolák
janováček	harmónika	janovka, janovačka	ger, hbr	joneh, janah,	svt	1 — hra, hudba 2 — harmonika
tachtívali	chodili	tachtit	arg		svt, krm	jít
mangelit	žebrat		rom	mangel	svt	1 — žebrat 2 — prosit
jeke	jednou	jek	rom	jekh	svt	jeden
mangelky	žebroty	mangelka	rom	mangel	svt	1 — žebrat 2 — prosit
máříček	chlebíček	máro	rom	maro	svt, krm	chléb
grantíčky	penízky	granty	arg		svt, krm	peníze
půráček	staříček	půrák	rom	phúro	svt	starý
štumfoval	povídal	štumfovat	ger	stumpfen	svt, plt	1 — říct, prozradit 2 — křičet, nadávat
bárovního	velkého	báro	rom	báro	svt	velký
fába	hlad	fabián	arg		svt	hlad
klabej	dobry	klabý	arg		svt, krm	1 — pěkný, hezký 2 — dobrý
mangelávy	žebráci prosebníci	mangeláv	rom	mangel	svt	1 — žebrat 2 — prosit
chmátni	vem si	chmátnout	arg		svt	chytit, lapit, ukrást
nachaluj	najez	chalovat	rom	chal	svt, krm, plt	jít
půrovnej	starej	půro	rom	phúro	svt	starý
křapíčku	mužíčku	křapík	arg		svt	chlapec, muž

slovo z textu v původní formě	význam v češtině	základní tvar ve světské mluvě	jazykový původ	tvar v původním jazyce	výskyt v jiných socio-letech	překlad
gádže	sedláci	gádžo	rom	gádžo	svt	ne-světský, ne-rom
grantíček	penízek	granty	arg		svt	peníze
opul si	lízni si	opulit	arg		svt	smočít si rty, lízni si
brebenty	kořalky	brebenta	arg		svt	kořalka
nezmulasil	neumřel	zmulasit	rom	mulo	svt, krm	duch, mrtvý
nachmelil	napil	chmelit	arg		svt, krm	pít (alkohol)
muji	pusu	muj	rom	muj	svt, krm	ústa
devlínek	bůh	devlínek	rom	devel	svt	bůh
zaprejmuje	zaplatí	zaprejmo- vat	ger	preis	svt	zaplatit
klabý	dobrý	klabý, klabný	arg		svt, krm	dobrý, hezký, správný
světský					svt	světem jdoucí
tíhání	přání	tíhat	arg		svt, krm	být
ukhéruju	splním	kérovat, khérovat	rom	kerel	svt, krm, plt	1 — dělat, pracovat, umět 2 — tetovat (krm, plt)
půrák	stařík	půro	rom	phúro	svt	starý
okla	zmizel	okla	rom	ókla	svt	pryč
koumá	přemýšlí	koumat	arg		svt	1 — přemýšlet, dumat, 2 — vědět, znát 3 — poslouchat, pozorovat
hanykuje	povídá	hanykovat	arg, ger	hantieren	svt	povídat, mluvit (hantýrkou)
půriče	stařence	půro	rom	phúro	svt	stařenka
mího	mám to	míhat	arg		svt	mít
mangeláv	žebrák	mangelit	rom	mangel	svt	žebrat, prosit
dža	pryč	dža	rom	dža, džal	svt	pryč
půrice	stařena	půro	rom	phúro	svt	stará žena
láčo	dobré		rom	lačé	svt, krm	dobrý
jauneračka	světská	jaunerač- ka	ger, hbr	jauner, gauner	svt	potulná komediantka, hudebnice, světská
dyk	podívej	dikhelit	rom	dikchel	svt	dívat se
kracaváček	flašinet		arg		svt	flašinet
mangelku	žebrotu	mangelit	rom	mangel	svt	žebrat, prosit
tíhal	byl	tíhat	arg		svt	být
Vchyndil	nakadil	chynda	rom	chinel	svt, krm	kálet
muje	pusy	muj	rom		svt	pusa, obličej
dylino	hlupačko	dylina	rom	dilino	svt	hlupák, blázen

slovo z textu v původní formě	význam v češtině	základní tvar ve světské mluvě	jazykový původ	tvar v původním jazyce	výskyt v jiných socio-letech	překlad
chyndy	zadnice	chynda	rom	chindi	svt, krm	1 — zadnice 2 — legrace
nado	teď				svt	nyní, teď
kchúlo	lejno	kúlo, khúlo	rom	kul, khulo	svt, krm	výkal, lejno
linkes	ošklivý	link, linkes	ger.	link	svt	levý, špatný, ošklivý
janoval	hrál	janovat	ger, hbr	joneh, janah	svt	1 — hrát 2 — hrát karty
škutěl	smrděl	škutit	arg		svt	zapáchat
granty	peníze	grant	arg		svt, krm	peníze, mince

Zamyslí-li se nad tím, co mají všechny výše uvedené texty společného, dojdou k závěru, že vypovídají o sebezpojetí „světského“ člověka a jeho postavení ve společnosti. „Jaunerák“ je zde vykreslen jako člověk chudý, jehož jedinou starostí je nasytit sebe a své děti. V textech můžeme vyzorovat velmi archaický způsob myšlení, který se odráží i v slovní zásobě světského argotu. Jedná se především o velké množství pojmů v rámci celkového lexikálního základu, týkajících se způsobů obstarávání základních životních potřeb. Například ve všech výše uvedených textech najdeme v tomto směru slova *mangelit*, *janovat* a *chudelit* (prosit, hrát a krást). Bezprostřední životní nutnost je symbolizovaná slovem *máro* (chleba), *chalovat* (jíst) a majetek je vyjadřován slovem *talánek* (vůz). Obecně lze říci, že slovní zásoba „světského“ argotu se omezuje na pojmy, které odkazují k věcem nezbytně nutným pro praktický život, konkrétním pojmům. Abstraktní pojmy jsou v tomto smyslu bezvýznamné.

Z ukázek je patrné, že gramatika světské mluvy je postavena na bázi češtiny. K výrazům obecného rázu, jako jsou modální slovesa, předložky, zájmena a spojky je používána čeština a důležitá slova, nesoucí kryptický význam, jsou nahrazována výrazy argotickými. Některá slova jsou vytvořena vložением slabiky „ha“ např. *mí-ha-t* (mít), *chtí-ha-t* (chtít). Patrná je také kreativita v modifikaci slov při vytváření významů. Například z romštiny přejatá a velmi frekventovaná slovo *mangel* (prosit, žádat), má ve světské hantýrce různé varianty: *mangelit* (prosit, žebrať), *mangelka* (žebrota), *mangeláv*, *mangelář*, *mangelík* (prosebník, žebrať), nebo další romské slovo *chal* (jíst) se vyskytuje v různých variantách jako *chalovat* (jíst), *chalka* nebo *cháles* (jídlo). Vynalézavost tvůrců argotických výrazů lze vystopovat také používáním slov, která jsou tvořena přesmyknutím slabiky např. *horuna* (nahoru), *mado* (doma) nebo jejím vypuštěním *bák* (tabák). Součástí slovní zásoby jsou i opisné výrazy např. *abeceda* (učitel), *adresa* (otisky prstů). Světská hantýrka nemá žádná pevně stanovená pravidla, jakým způsobem při tvorbě věty, nebo souvislejšího textu postupovat, vždy záleží na slovní vybavenosti a kreativitě mluvčího. Například jednoduchou větu „Jdu se vyčůrat a půjdu spát“ lze říci různými způsoby: *Tachtím na mutrelku a potachtím suvelit*

nebo *tachtím mutrelit a vkydnu si suvelku* nebo *potachtím mutrel a tyčím suveláv*.⁹ Nelze říci, která věta je dobře a která špatně, ale každý „světský“ pochopí, co je podstatou sdělení.

Poněkud zvláštní, a tak trochu paradoxní situaci zaujímá v rámci slovní zásoby slovo *jaunerák*. Jedná se o nejfrekventovanější výraz, kterým světští označují sami sebe. Mluvím ovšem o označení, které se používá uvnitř skupiny, používání tohoto slova ze strany „domácích“¹⁰ vůči „světským“ jsem nezaznamenal. Původ slova totiž, podle mého názoru, odkazuje na výraz *jauner*, který je podle Františka Oberpfalcera hebrejského původu a je součástí mluvy zvané „rotwelsch“. „Z argotu pak se leckterý židovský prvek rozšířil již obecně. Židovského původu je slovo *gauner*; znělo dříve *jauner* (g je vlivem písma; v horní němčině se vyslovuje např. *jans* místo spisovného ‚Gans‘ atd.) a pochází od rabín. *janah* ‚klamati, podvádět...‘ (Oberpfalcer 1934: 332). Nabízí se analogie se slovem „cigán“, kdy používání tohoto výrazu v rámci romské skupiny postrádá pejorativní podtext, ale jako označení ze strany ne-romské populace může být vnímáno jako urážlivé.

SOCIÁLNÍ KONTEXT SVĚTSKÉ MLUVY

... ne že by to byla dneska ostuda, ale dneska, když promluvíš světštinou, tak si každé myslí, že jsi byl zahmožděnej, protože tam ty magoři tak mluví, aby bachaři ... oni pak ví karas, co oni hanykujou ...“¹¹

... jednou jsem díky tomu zabránil obrovské rvačce v hospodě ... bylo to někde na Smíchově, byl jsem tam s jednou skupinou lidí a ta se dostala do konfliktu s jinou skupinou, kde byli světští a já jsem na ně spustil světšky a problémy se vyřešily ... pak panáky a já jsem vyprávěl, jak jsem jezdil u cirkusu, a napětí se srovnalo...¹²

Zvládnutí základní lexikální zásoby není nijak obtížné, nicméně správné používání, modulace a vkládání slov, která jsou nositelem kryptické funkce, vyžaduje delší sociální kontakt s danou skupinou. Jinými slovy řečeno, samotná slovní zásoba nestačí, na zvládnutí světské mluvy je potřeba jako světští i přemýšlet. V kontextu obecné

9 Příklady nejsou citací, ale odposlechnutými frázemi.

10 Většina světských sama sebe nazývá „jauneráky“, přičemž označení *jaunerák* nelze považovat za autonymum. Označení „komedianti“ je zpravidla vnímáno jako hanlivé. Všichni ostatní, tj. osoby „nesvětské“ jsou potom „domáci“, „lidé z privátu“, „gádžové“ nebo „chrapouni“, poslední dva výrazy lze považovat za lehce hanlivé, ale v podstatě se jedná o synonyma slov *sedlák*, *buran* apod. jako opozice člověka „světa znalého“. Výjimku tvoří příslušníci romských skupin, které označovat za *gádže* či *chrapouny* nelze a jsou označovány jako „Romáci“ nebo slovníkem *domácích*, tj. *cikáni*. Někteří Romové hovoří o „světských“ jako o „chálech“, ale je dost pravděpodobné, že se jedná o zastaralý výraz předválečné skupiny českých a moravských Romů, který se v rámci poválečné migrační vlny ze Slovenska nepoužívá (srov. Horváthová 2005: 69).

11 Pan Petr, rozhovor 2016.

12 Pan Tomáš, rozhovor 2016.

👍 To se mi líbí

💬 Komentář

👍 23

██████████ To byl zlatej život

To se mi líbí · Odpovědět · 2 r

██████████ Krása to byla a tezky život.

To se mi líbí · Odpovědět · 2 r

██████████ Už musíte týhat ukrutánský phůráci když to pamatujete ale mě děda vyprávěl že kolikrát míhali dales že museli semtam něco chudelit aby dali čávatům nachalovat a krása, no když na člověka dykcheli kdejakaj šilingéro tak to týhá „krása“, kolikrát člověk musel zbourat a dža. Takže kus svobodného života v tom byl ale tím to myslím končilo.

To se mi líbí · Odpovědět · 2 r

👍 2

██████████ Hezká vzpomínka

OBR. Č. 1

sociální interakce má světská hantýrka, podle mého názoru, několik funkcí. Rozlišuji funkci emblematickou, deterenční a kryptickou.¹³ Za emblematickou funkci považuji takové užívání argotu, kde znalost demonstruje příslušnost k dané komunitě a utvrzuje vnitroskupinovou solidaritu, může obsahovat emotivní nebo psychologický podtext (příklad Obr. 1). Odrazovací, respektive zastráňovací funkce nastává tehdy, kdy mluvčí použije argot vůči osobě mimo vlastní skupinu, a to v imperativní formě, např. *Tachtí do chyndy ty dilino nebo ti vkydnu na tu tvojí chrapounskou muji!* Takový verbální útok zpravidla vyvolá u příjemce pocit ohrožení i v případě, že netuší, co mu je sdělováno. Nevypočitatelnost v jednání mluvčího je umocňována stigmatem asociálního chování a nebezpečnosti, které je součástí sdílené představy majoritní společnosti o „světských“. Kryptickou funkci světské hantýrky posuzují především v historickém kontextu, kdy k provozování některých „světských profesí“ bylo utajo-

13 Nelze samozřejmě vztahovat pouze na světský argot, ale na argot obecně.

vání vnitřní komunikace nutností. Především díky práci policejních složek a terénnímu sběru se slovní zásoba stala dostupnou i nezásvěceným, četnictvu i etnografům a badatelům v oboru lingvistiky. Většina profesí, které někteří světští provozovali za hranicí zákona, dnes již neexistuje, a proto lze hantýrku jako kryptolekt používat víceméně „rekreačně“. Mnohá slova pronikají i do obecné češtiny. Tohoto jevu si všimnul již František Oberpfalcer, když napsal, že „...mnohá slova, původně běžná jen mezi zasvěcenci jedné vrstvy, přecházejí časem do mluvy hovorové a odtud někdy i do jazyka spisovného“ (1934: 311). Jedná se v mnoha případech o slova převzatá z romštiny. Notoricky známá jsou slova *dilina*, *benga*, *čórnout*, *hákovat*, *lóve* a řada dalších. Mezi slova světské hantýrky patří také slovo *hačelit*, které znamená posedět, zůstat (z romského *ačel* — zůstat) a fráze *Hač adaj!* — *Posed' tady!* (*adaj* v romštině — *sem*, *zde*) slovo *hačat*, *hačá*, *hačí*, se mohlo v tomto případě dostat do dětské mluvy právě prostřednictvím kolotoče.¹⁴ Nejvíce však světský argot lexikálně obohatil vězeňský slang, což může být jedním z důvodů, proč se od hantýrky někteří, především příslušníci uměleckých a artistických profesí, distancují. Druhým důvodem bude i velký výskyt slov přejatých z romštiny, který podporuje zažitý pohled většinové společnosti na světské jako na „bílé cikány“.

Samotné používání světské hantýrky uvnitř komunity, její udržování a transgenerační přenos je nejednoznačné. Všichni moji respondenti i respondenti Markéty Skočovské (2010) přiznávají alespoň minimální znalost základních slov. Používání hantýrky zpravidla kopíruje profesní stratifikaci, světská mluva se vyskytuje především v prostředí provozovatelů kolotočů a prodejních stánků. Cirkusovní artisté sice hantýrce většinou rozumí, ale v běžné konverzaci jí nepoužívají.

... to byli Řehákovi, a to jsme jezdili u rodea tam v Polsku, a teď na mně: „Půjč mi čůro“ a já: „Co to je“? A ona se mně začala smát a říká: „Ty nevíš co to je“...¹⁵

... ono právě záleželo u jakých ... u koho to bylo. Jo, páč byli třeba lidi, který něco znamenali, třeba v tej kultuře, nebo něco uměli a většinou se od toho jazyku distancovali...¹⁶

... tak se tak mluvilo doma ... no potom už ne, když táta byl gádžo ... ale to slyšíš od bratránků, to jsme furt byli pohromadě a teď ty světský na tý pouti mezi sebou, tak to slyšíš, a to se naučíš rychle...¹⁷

A tak i mezi sebou jo. Mezi sebou mluvíme, i děti naše. To není takový jako dřívávejč jo. Děti už umí mň. Vnoučata to ještě tak neuměj. Teď už to taky upadá. Když potřebuju něco, tak řeknu tachtí rychle, aby rychle šla. Občas pár vět se svýma vrstevníkama.¹⁸

14 Neověřená informace, domněnka autora.

15 Paní Dana, rozhovor 2012.

16 Pan Ladislav, rozhovor 2012.

17 Pan Petr, rozhovor 2016.

18 Paní Helferová (Skočovská 210: 86).

OPEN
ACCESS

Komentáře

1 Polibmikulky | 15. června 2011 v 8:49 | [Reagovat](#)

Halo ty dílko akorát uoš chrapouny hantýrku !

2 Danuš | E-mail | 13. července 2011 v 14:00 | [Reagovat](#)

tv, to snad není možný, ještě budou chrapouni umět hantýrku :D :D A budou se vydávat za jauneráky

3 sany | 16. července 2011 v 17:29 | [Reagovat](#)

hallo ty ktetene proc usis hantýrku pro chrapouny?? pak budou delat ze sebe neco co vubec nejsou... dilnac :)

4 vrchán | E-mail | 7. ledna 2012 v 17:31 | [Reagovat](#)

Toho chrapouna co udělal tenhle blok by jsme měli rohnout, to týhal nějaký lačácký kádes ne? Halo vandráku zdedhle, chrapoun vždycky zůstane chrapounem a nepomůže mu umět pár slovíček, a jen tak mezi náma dilnáku, máš tam dost chyb.

5 Martin | 19. ledna 2012 v 0:21 | [Reagovat](#)

Ahoj světský můje, já vás žeru;-) koukám tady v tom slovníku, někerý slova jsou jasný, ani jsem nevěděl, že jsou vaše..no jo...dobrý žic...:))

6 jaunerák . | 13. února 2012 v 20:50 | [Reagovat](#)

už takhle gadže znaj dost slov a eště takhle je učit. týháš dilno nebo co ? beztak týháš chrapoun onej ti do muje .

7 Veronika | 21. března 2012 v 19:55 | [Reagovat](#)

Všichni jste tu chrapouni chrapounský a hrajete si tu na světský vy gadžové abyste zdedchl.

8 levis | E-mail | 23. března 2012 v 4:06 | [Reagovat](#)

naco si vy spiny hrajete zalezte do maringotek a držte hubu

9 Nikola | 25. března 2012 v 19:39 | [Reagovat](#)[?]:komu nadáváš?Děláš ostudu světským, kteří jsou na úrovni.Tolik světských a gádžů žijí v pohodě a nemusí se zrovna urážet.-D.Mám mezi světskými hodně opravdových přátel.Vše je jen o lidech;-).Tolik světských je už propojeno s gádži manželstvím,že je už těžké najít,jak bych to křelá/pravého/světského.
Přátě někomu,aby zdedchl je tak přizemní,že to může napsat jen chorá hlava.Všem světským pěknu sezou a obecně všem lidem jen to dobré;-))19 Eva | 20. dubna 2013 v 12:05 | [Reagovat](#)

Jauneráci vy tyčíte dilnáci, nekoumám proč tahle hloupá diskuze. Doba se změnila já jsem například 100% jauneráčka co vim do těch generaci zpátky. Nesnáším slovo gádžo nebo chrapoun a to mám i manžela světského.

Všichni jsme lidi lepší je rozdělovat na světský a domácí. Nejsme přece Romáci, aby jsme se chovali jako oni. Dneska má hodně světských vysoký školy a většina z nás má maturitu. Tenhle blog asi měl sloužit jako poučení pro ty co historii neznají a pokud tu někdo chtěl učit světský děti, který už neznej pořádně hantýrku, měl dát vstup pouze s registrací po odpovědích na otázky v hantýrce tím by měl jistotu, že se tu nikdo jiné nedostane. Jak už jsem psala doba se změnila a už ani všichni světský nejedou s kšeftama, mezi kramářema je víc domácích než světských, ale za to hodně světských podniká a daří se jim. Držim palce všem slušným lidem ať už jsou světský nebo ne ať mají zdraví, štěstí, lásku. A neštumfujte tady týhá to lač.

20 cigán | 6. června 2013 v 10:21 | [Reagovat](#)

to Eva : haha pobavila jsi mě... nejsme přece romáci :D no je pravda že nejste ale něco z nich máte... odjakživa jste používali slova jako gádžo nebo chrapoun tak nevím na co si hraješ!

21 Jamborka | E-mail | 6. června 2013 v 20:03 | [Reagovat](#)

děláte tu rozdíly mezi gadžema a světskýma? ste vážně ubozí...to že tu někdo už chrapouny hantýrku tak co je na tom?

22 Jambora | 6. června 2013 v 20:04 | [Reagovat](#)

kulis?

23 s Hubáčku | E-mail | 11. listopadu 2013 v 20:25 | [Reagovat](#)

OBR. Č. 2

V každém případě dosud platí pravidlo, že hantýrka se nezveřejňuje ani se nijak institucionálně nepředává nebo vyučuje. Její transgenerační přenos je kontaktní a probíhá primárně v rámci rodiny a sekundárně jako důsledek sociálního kontaktu při vykonávání profese.

Používání hantýrky jsem během konverzace zaznamenal u informátora pana Petra, který po mém sdělení, že rozumím, vkládal slova spontánně a rozhovor získal důvěrnější charakter. Někteří světský považují hantýrku za určitou formu kulturního dědictví (srov. Janečková 2013: 30) a používání hantýrky „domácími“ (outsidery) nemusí být vnímáno pozitivně. Vyhrocenou situaci v reakci na zveřejnění malého slovníčku na internetovém blogu dokumentuje obrázek č. 2. Problémem otevřených diskuzních skupin na internetové síti je anonymita účastníků a s tím spojený výskyt vulgarismů a emotivních reakcí, které by aktér při osobním kontaktu nejspíše korigoval. S používáním světské hantýrky osobami „nesvětskými“ jsem se, částečně i jako aktér, setkal v prostředí technických zaměstnanců (kulisáci, rekvizitáři) Jihočeského divadla v 80. letech minulého století a její používání bylo jakousi módní záležitostí, jistý druh recese a zábavy. V tomto smyslu se naskýtá určitá analogie s brněnskou plotnou, která zažívá v současné době renesanci právě díky zázemí brněnské divadelní scény a její používání již nemá stigma zahálčivé sociální vrstvy podsvětí, ale spíše vykazuje známky lokálního patriotismu. Světská hantýrka podle mého názoru nemá šanci opustit hranice skupiny, důvodem nemusí být její „globálnost“, to by mohlo být v jistém smyslu i výhodou, ale vysoké procento slov přejatých z romštiny. Výjimkou je její průnik do vězeňského slangu a tím i paradoxně ztráta původní kryptické funkce.

LITERATURA:

- Bredler, F. 1914. *Slovník české hantýrky (tajné řeči zlodějské)*. Praha: Ferd.
- Horváthová, J. 2005. „Meziválečné zastavení mezi Romy v českých zemích (aneb tušení souvislostí).“ *Romano džaniben — jevend*: 63–84.
- Hugo, J. (ed), 2006. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. Praha: Maxdorf.
- Janečková, M. 2013. *Světští na Plzeňsku*. Brno. Diplomová práce. FF MU.
- Juda, K. 1902. „Tajná řeč (hantýrka) zlodějů a šibalů.“ *Český lid* 11: 139–146.
- Lípa, J. 1960. „Poznámky k otázce cikánských prvků v českém argotu“. Pp. 47–56 in *Rusko-české studie*. Praha: SPN.
- Matras, Y. 1998. „The Romani element in German secret languages: Jenisch and Rotwelsch“. Pp. 193–230 in Y. Matras (ed.). *The Romani Element in Non-Standard Speech*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Oberpfalzer, F. 1927. „Zum Wortschatz des tschechischen Rotwelsch.“ *Naše řeč* 11(8): 176–186.
- Oberpfalzer, F. 1934. „Argot a slangy“. Pp. 311–375 in *Československá vlastivěda III: Jazyk*. Praha: Sfinx
- Podzimek, J. 1937. *Slovníček „Světská hantýrka“, Bezpečnostní služba VII*. Praha: MNO
- Puchmajer, A. J. 1821. *Románi Čib, das ist: Grammatik und Wörterbuch der Zigeuner Sprache, nebst einigen Fabeln in derselben: dazu als Anhang die Hantýrka, oder die Čechische Diebessprache*. Praha: Auf Kosten der Josepha verwittweten Vetterl von Wildenbrunn.
- Skočovská, M. 2010. *Světští: Identita a základní kulturní rysy*. Praha. Diplomová práce. FF UK.
- Šturma, J. 1959. „Zkušenosti z boje proti trestné činnosti světských osob.“ *Kriminalistický sborník* 8: 344–356.
- Suk, J. 1993. *Několik slangových slovníků*, Praha: Inverze.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

- Horváthová, J. 2005. „Meziválečné zastavení mezi Romy v českých zemích (aneb tušení souvislostí).“ *Romano džaniben — jevend*: 63–84. Dostupné z <http://www.dzaniben.cz/files/3a29b999000e31a1952f3c73d0e28f58.pdf>

René Starhon (1965) vystudoval obor sociální a kulturní antropologie na FF ZČU v Plzni. Předmětem zájmu jeho badatelské činnosti jsou cikánské/romské a (semi)itinerantní skupiny, etnomuzikologie a organologie (především oblastí Balkánu).